

Pentru o nouă conștiință socială în sfera noii ordini economice și politice internaționale

Mihnea Gheorghiu

O nouă abordare sociologică a problemelor educației și culturii, credem că trebuie să țină negreșit seama că printre cele mai noi preocupări și cercetări din științele sociale și politice, subiectele privind noua ordine economică internațională ocupă un loc preponderent, pornind și de la faptul că există foarte serioase argumente ale cursului istoriei pentru aceasta. Istoria ne-a condus la adevărul evident de la sine că progresul omenirii dă dreptul fiecărei țări și a tuturor laolaltă, fiecărei ființe umane, de a contribui la înaintarea civilizației. Sensul noilor măsuri economice, ca alternative dezirabile¹, ar fi fără obiect dacă nu ar avea în vedere omul, subiectul tuturor valorilor lumii. Convenim astăzi, pe plan individual ca și pe planul comunităților umane mai largi, al instituțiilor recunoscute, că personalitatea umană, demnitatea, drepturile fundamentale ale omului pe care argumentele istoriei le-au înscris în toate marile acte ale gândirii, astăzi se ordonează într-un context socio-politic nou.

Un om eliberat de povara șocurilor psiho-sociale pe care istoria le-a înregistrat la sfârșitul acestui secol — multiplele forme ale exploatării, rasismul, absența tipică a libertății și dreptății — își descoperă capacități sporite pentru contribuția la propria dezvoltare și a colectivității naționale în care trăiește. Îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață ale popoarelor, ridicarea standardului lor de știință, cultură, civilizație, emancipare socială și națională, sint toate mutații inerente noii ordine. Astfel, noua ordine economică internațională comportă și o importantă dimensiune socială, din care rezultă că realizarea unui spirit de justă echitate morală în raporturile de cooperare între state „este de natură să favorizeze și cauza justiției sociale pe plan național, să influențeze pozitiv procesul dezvoltării progresiste a societății umane, înlătuirea aspirațiilor de bunăstare și fericire ale maselor populare de pretutindeni”².

¹ Cf. Colocviul internațional, *Visiones alternativas de sociedades deseables* — (Mexico, 5—7 aprilie 1978), organizat de Federația Mondială de Studierea viitorului și Centrul de Studii Economice și Sociale al Lumii a treia.

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, București, Edit. politică, 1975, p. 704.

Un cod al noilor relații economice, codul lor *moral* — invocat într-o intervenție expresă a României la ONU — presupune extinderea drepturilor fundamentale ale omului, la drepturile istorice ale națiunilor. În aplicarea acestuia, e de presupus că educația joacă un rol precumpănitor, atât pe planul optimizării sistemelor prevăzute, cât mai cu seamă, printr-o abordare corespunzătoare, nouă, revoluționară a fondului problemei, care este însăși conștiința socială cu variatele ei forme, de la nivelul individual, la nivelul cosmic. Cineva ar fi îndreptățit să transfere problema în sfera filozofiei istoriei. Dar ar însemna să neglijeze însăși istoria filozofiei.

În spațiul cercetării istorice, care oferă cel mai mult material străin (și „exotic”) mijloacelor de informare în masă, ar trebui să ne oprim o clipă asupra istoricilor de cultură înșiși, la atitudinea lor față de raportul creație-difuzare. Totdeauna, *Istoria* începe prin a voi să-și reducă discursul la obiectul lui și sfârșește prin a reduce obiectul la discursul ei despre el. Acumularea datelor despre obiect evoluează, uneori, de la evenimentele consemnate separat la structurile în care le poate cuprinde (psihologice, social-politice, economice etc.) și empirismul face loc atitudinii dogmatice condescendente. De regulă, discursul istoricului se dogmatizează conform unei ipoteze (primare sau secundare) prestabilite, alcătuiind false structuri și intercondiționându-le.

Gândind la un tratat de literatură universală, — un studiu istoric ambiționându-se să reabiliteze conceptul de *Literaturwissenschaft* —, un coleg de-al nostru remarcă, nu fără o anumită dezamăgire, că „nu există decît trei moduri de a aborda istoric literatura: ca pe o instituție socială (deci în plan sociologic); ca pe o colecție de valori individuale (deci în plan estetic) și ca pe o structură (deci în planul artei culturii)”. Dealtfel, structuraliștii nici nu pretind că scriu istorie literară. Ajunși aici, ne vom exprima — în cadrul subiectului nostru —, preferința pentru condițiile teoretice și practice în care să se scrie o „istorie” care să trateze despre „literatură” în contextul explicit al istoriei naționale a fiecărui popor, fiindcă *istoria culturii universale este suma dialectică a istoriei culturilor naționale, care se prezintă, oricînd și oriunde, ca „o construcție în continuare”*.

Dacă ne întoarcem la probleme estetice, ne vom feri de zonele disputate dintre eteronomia și autonomia artei, între suveranitatea creatorului de valori artistice și multiplele lui condiționări exterioare, în care se produc, de un secol încoace, atîtea „monologuri juxtapuse”, multe nu lipsite de ideile cele mai interesante.

La colocviul de estetică de la Amersfoort, — preludiul activ al Congresului de Estetică de la Darmstadt, care ne promite, pe anul viitor, o măsură mai exactă a științei estetice actuale, — numeroși participanți au revendicat o restituire a contactului genuin între artă și celelalte valori ale conștiinței umane, argumentîndu-se că detașarea unor creatori și difuzori de arte, de solul marilor valori umaniste care le-au fertilizat neconștient, explică „criza artei moderne”³.

Poziția esteticienilor români nu se sfiește ca, afirmînd relația inseparabilă dintre cultură, estetică și artă, să avanseze în filozofia culturii către criteriul „eticii și echității” în considerarea aportului fiecărei culturi

³ H. R. Rookmaaker, *Modern Art and the Death of a Culture*, Inter-Varsity Press, London, 1970.

naționale la cultura universală, infruntind unele prejudecăți ce mai stăruie în acest domeniu în sensul unei „dileme tragice” artificiale între dogmatismele sociologizante, care ucid specificul ireductibil al artei, și autonomismul esteticizant care rupe acest specific de mediul social cultural, de mișcarea istorică a valorilor, singurele surse viabile din care își poate construi ființa proprie, își poate hrăni vitalitatea.

De la precedentul Congres mondial de sociologie și până la actualul, de la Uppsala, păreriile despre teoria și cercetarea sociologică s-au diversificat astfel încât nu mai putem vorbi numai de cele „două sociologii” — (one individual-centred, the other system centred⁴...) cu puține speranțe ca vreuna să triumfe, ori să așteptăm până la sintetizarea lor — ci asistăm la o proliferare de secte sociologice, toate sperind să devină o religie internațională, cu egal de puține șanse, ca orice „sorcery”⁵... E greu de presupus că vom descoperi acum o soluție finală a principalelor probleme ale sociologiei, deoarece teoriile despre toate aspectele organizării sociale vor avea în permanență ceva de spus despre condițiile schimbărilor sociale în curs, astfel încât nu vom putea încă respinge vechea și înțeleaptă observație a lui Macaulay că „when we say that one fact is inconsistent with another fact, we mean only that is inconsistent with the theory we have founded on that fact”.

Observația sistematică multidisciplinară a fenomenelor concrete ne duce, deocamdată, la concluzia îngrijorătoare că cercetarea științifică ne conduce să înțelegem *tot mai repede, tot mai multe, despre tot mai puțin*, ceea ce pune, oarecum, în derută sociologia convențională ca știință în sine, cu o metodologie și o terminologie proprie exclusivă. De exemplu, critica etnometodologică a sociologiei convenționale a invocat, în special, ambiguitatea unor termeni, această ambiguitate fiind considerată ca mai deschisă conceptelor deosebite despre societate, decât rigiditatea dogmatică a altora. Nu vreau să intru în problema hermeneuticii, pentru că acolo unde apare absența comunicării și a „consensului” terminologic, există, de fapt, motive ale unui conflict social, sau cel puțin simptomele unei modificări în structura intereselor comunităților sau grupurilor luate în considerare de cercetătorul cauzelor sau funcțiilor acestora.

Pornim de la definiția, indeobște admisă, că oriunde membrii unui grup, mic sau mare, trăiesc împreună în așa fel încât împărtășesc nu cutare sau cutare interes personal, ci condițiile de bază ale unei vieți comune, numim acel grup o comunitate. Semnul distinctiv al unei comunități este acela că viața cuiva poate fi trăită în totalitate în cadrul ei material și spiritual.

Comunitatea mai e înțeleasă și ca o anumită treaptă de dezvoltare istorică a societății și ca un tip specific de relații între membrii unui grup uman ce cunoaște un anumit grad de stabilitate, legați de un anumit teritoriu și care posedă un sistem de valori comune, urmărind un număr de scopuri, de asemenea comune și care se supun unui minimum de reguli generale de conviețuire. În general, existenței unei comunități îi sînt proprii relațiile de rudenie, de producție, de stabilitate spațio-temporală, de uni-

⁴ Allan Dawe, *The Two Sociologies*, British Journal of Sociology, 1970, 21/2.

⁵ Stanislav Andreski, *Social Sciences as Sorcery*, André Deutsch, London, 1972.

tate culturală și altele. După natura relațiilor de producție, a organizării, a diviziunii sociale a muncii, principalele tipuri de comunitate, în ordinea succesiunii lor istorice, ar fi: familia primitivă și clanul, obștea sătească, tribul, poporul și națiunea — forma cea mai evoluată de comunitate, cu un rol deosebit de important pentru evoluția societății, a civilizației, în general.

Teoria contemporană a națiunii s-a difuzat ca un ansamblu de considerații și reflecții generale, constituite în doctrină sau în sistem, asupra principiilor fundamentale ale gândirii și acțiunii umane în cadrul acestei comunități social-istorice (mă refer la statele naționale, bazate pe comunitatea de teritorii de interese economice, de origine și de limbă) și asupra comportamentului ei politic în raport cu sine însăși și cu celelalte națiuni.

Analiza dezvoltării sociale contemporane mai demonstrează că *națiunea nu și-a încheiat rolul în istorie; dimpotrivă, ea și statul național, sint chemate să dureze o lungă perioadă de timp, exercitându-și funcțiile de mare importanță în societatea aceasta și în cea pe care ea o pregătește pentru secolul următor.* Un reviriment, sau o „revoluție etnică” se produce și în psihologia popoarelor mai mari și cu precădere în statele multinaționale. Sociologia americană a luat în studiu acest fenomen ca o temă proprie de cercetare foarte actuală. Pe toate continentele, mai ales în țările în curs de dezvoltare, care s-au eliberat nu demult de dominația colonialistă, formarea națiunii și a statelor naționale independente reprezintă o necesitate obiectivă, un factor determinant al progresului economico-social rapid al popoarelor. De aceea, mulți sociologi și politologi socialiști cred că și noi că „au datoriat să militeze neabătut pentru consolidarea națiunilor, a statelor naționale ce se pronunță pentru dezvoltare liberă și independentă”⁶. Procesul se dezvoltă paralel cu o revoluție educațională, explicabilă și prin influența conștiinței sociale asupra înnoirii permanente a structurilor.

Pare la fel de firesc să concepem educația ca un sistem și de a o concepe ca o devenire, ca un proces deschis.

Se discută despre reforme ale concepției pedagogice, dar educația, ca atare, se schimbă? Recursul la conceptul de structură e necesar. Sociologia educației este evident importantă și, începînd cu studiul efectelor, avansează spre o anumită rigoare. Sociologia culturii își face loc, alături de aceasta, cu ipoteze și modele proprii. Totuși, reducerea la modelele și sistemele lor înseamnă o implicită distanțare și, deseori, o repunere în chestiune.

În situația prezentă a mijloacelor de comunicare și a *modificării fondului comun de idei transmisibile*, în momentul actual al revoluției științifice și tehnice mondiale, implicațiile apar deodată sub forma unui alt univers, în extensie incontrollabilă.

Finalitatea conținutului și a sistemului de învățămînt, pentru care a optat o anumită „politică culturală” (națională sau internațională) reflectă finalitatea globală a culturii.

Au avut loc, în deceniul nostru, conferințe și congrese mondiale de științe istorice, de psihologie, de științe economice și de științe politice și congresul de sociologie. Un mare congres de estetică a avut loc la Bucu-

⁶ Vezi și *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975.

rești. O abordare umanistă a problemelor din sfera culturii, incluse pe agenda lor, a fost posibilă și necesară de fiecare dată. Termenul francez „culture” are doi corespondenți în limba germană: „Kultur” — reprezentând cultura ca fapt definit istoric și geografic — și „Bildung”, care este cultura ca efort personal asupra propriului eu. Doresc să ies din capeanele cimpului lexicologic. Aș prefera, în consecință, să recurg la concursul mai multor științe, și anume la cele mai sus-menționate (incluzând aici *observația etnologică* cea mai fină și cea mai degajată de europocentrism), pentru a lega mai strâns sociologia de istorie, în scopul de a pune în chestiune destinul civilizației noastre, alături de cei care depun mărturie, la acest proces, în calitate de creatori și difuzori de cultură și care reprezintă *en gros* conținutul educației de toate gradele.

Trăim într-o lume în care, în însăși mentalitatea ei, prăpastia dintre bogați și săraci e departe de a fi lichidată, în ciuda contactelor bilaterale și multilaterale la care asistăm, o lume a inechității și a violenței, în care marele „uitat” continuă să fie omul. Afirmînd și susținînd efortul internațional pentru o nouă ordine economică și politică internațională, România — țară socialistă în curs de dezvoltare — a subliniat, nu o dată, prin vocile sale cele mai autorizate, că e nevoie de efortul unit și perseverent pe plan mondial pentru o educație și o cultură care să răspundă actualei tendințe de democratizare a relațiilor economice și politice dintre state. E nevoie, spunea președintele Nicolae Ceaușescu, și de o nouă ordine culturală internațională în completarea celeilalte, economice, acordînd educației și creației artistice o încredere nelimitată în exercitarea rolului lor, la scară națională și planetară, în edificarea noului umanism, ca o garanție morală fără recul, a păcii și colaborării între națiuni.

Invitînd țările dezvoltate să practice „o voință politică reală” în relațiile cu țările în curs de dezvoltare din spațiul afro-asiatic și latino-american, un șef de stat african sublinia, cu tărie, o tendință — acum generalizată pe plan mondial —, de a se trece de la o cultură europocentristă, bazată pe elogiul spiritualității marilor națiuni moderne, la o reconsiderare profundă și pozitivă, în vederea recunoașterii egalității tuturor culturilor naționale, fără atributul „exotic”, ca o contribuție comună la ceea ce denumea „civilisation de l'Universel”. Continuarea discriminării în spațiul spiritual va conduce la o deteriorare a schimburilor, la o nouă alienare de tip colonialist, așa cum s-a produs și în spațiul material, în domeniul tehnico-științific și economic. Concluzia sa: „repet, nu va fi o nouă ordine economică mondială, dacă nu este, în același timp, o nouă ordine culturală”⁷, sprijină textual un punct de vedere avansat, mai înainte, de președintele României.

Organismele internaționale constituite, — începînd cu UNESCO și continuînd cu organizațiile și instituțiile dedicate educației —, au evoluat vizibil, în ultima vreme, de la abordarea tehnicilor ameliorării învățămîntului, la actualizarea lui de conținut și anume din punctul de vedere al necesităților unei mai bune și mai sincere cunoașteri între națiuni, a culturilor naționale, în vederea unor contacte care să unească și să canalizeze și

⁷ Leopold Sédar Senghor, *Pour une Euroafrique qui intègre le Moyen-Orient*, Club de Rome, College de Stockholm, sept. 1977.

pe plan moral, mijloacele și posibilitățile statelor spre realizarea obiectivelor de interes general. Pentru ameliorarea vieții omului pe pământ. Un filozof român din veacul trecut, Titu Maiorescu, recomanda : „să fim naționali cu fața spre universalitate”.

Referindu-ne la condiția problematică a omului care, așa cum s-a afirmat la numeroase congrese și conferințe precedente, „se află la originea tuturor problemelor noastre”, noi considerăm că această problemă nu va putea fi efectiv soluționată decât dacă va fi abordată —, atît pe plan teoretic, cît și la nivelul practicii social-politice —, în *spiritul veritabilului umanism* care, după opinia noastră, trebuie să cuprindă :

— afirmarea și recunoașterea, fără echivoc, a faptului că omul, cu aspirațiile și nevoile sale, întregul univers uman, constituie obiectivul final, rațiunea supremă a tuturor eforturilor consacrate soluționării marilor probleme care confruntă astăzi omenirea ;

— recunoașterea generală și expresă a faptului că resursele umane, ca agent al dezvoltării, reprezintă factorul esențial al progresului, al dinamismului și al forței productive a societății ;

— reîntoarcerea la om, ca factor și ca obiectiv al dezvoltării, vizează o problemă socială fundamentală a lumii contemporane, nu una marginală sau derivată, care nu va putea fi soluționată efectiv, decât pe calea asigurării progresului economico-social continuu al tuturor popoarelor și, cu deosebită urgență, al țărilor în curs de dezvoltare ;

— elaborarea oricăror strategii, politici sau programe de cultivare și de valorificare a resurselor umane constituie un atribut inalienabil al statelor, pe care acestea îl exercită în virtutea principiului suveranității, potrivit aspirațiilor proprii și alegerilor libere a obiectivelor și căilor dezvoltării lor actuale și viitoare ;

— reprezentînd cheia de boltă a dezvoltării, efortul național de punere în valoare a resurselor de muncă manuală și intelectuală trebuie să beneficieze de înlesnirea și de sprijinul pe care cooperarea internațională, pe baze reciproc-avantajoase, în condiții de egalitate între parteneri, le poate și este chemată să le realizeze.

Asemenea principii socotim că ar trebui să prezideze reflecția teoretică și acțiunea practică atît în cazul analfabetismului, piedicilor în calea pregătirii profesionale, exodului de specialiști din țările în curs de dezvoltare, risipei, ineficienței, subutilizării resurselor umane, cît și în cel al asigurării calificării forței de muncă, al pregătirii și perfecționării cadrelor, utilizării judicioase a resurselor de muncă intelectuală, promovării educației, cercetării științifice, a progresului tehnic și tehnologic, a intelectualității creatoare, ca factor de progres.

Complexitatea crescîndă, gradul de interdependență, caracterul global al problemelor majore din sectoare fundamentale ale sistemului mondial, cum sînt resursele, energia, alimentația, mediul ș. a., fac necesară abordarea interdisciplinară a lor, pentru a se putea realiza analize complete, în măsură să determine valabil factorii care au generat și perpetuează situația mondială actuală, cît și pe cei în măsură să conducă la schimbarea sănătoasă a lumii în viitor.

Oamenii de știință, ca și creatorii de valori culturale artistice, au, așadar, o sarcină generoasă, profund umană, aceea de a contribui, alături

de oamenii politici, de organizațiile obștești, de toate forțele democratice, la studierea și elaborarea căilor de înlăturare a stărilor de injustiție, de promovare a unor noi direcții de gândire, principii, idei, instituții și structuri în folosul întregii umanități, datorită lor de onoare fiind aceea de a-și pune întreaga capacitate, întregul lor talent în slujba triumfului unei lumi mai bune și mai drepte.

Este convingerea neștrămutată a României socialiste, a președintelui Nicolae Ceaușescu, că, prin efortul comun al popoarelor, al guvernelor, al tuturor celor care militează pentru pace și progres în lume, problemele fundamentale ale umanității, vor putea fi soluționate, în spiritul dreptății și echității, al respectului deplin pentru demnitatea tuturor oamenilor și a tuturor națiunilor.

În concluzie, concepută astfel, noua ordine economică și politică internațională urmează să asigure, practic, fiecărei țări condițiile necesare dezvoltării social-economice: utilizarea deplină a resurselor și bogățiilor naturale spre binele populației sale, folosirea integrală a resurselor umane de muncă manuală și intelectuală, îmbunătățirea condițiilor de instrucție și sănătate a populației, accesul egal la cuceririle științei și tehnologiei moderne și satisfacerea cerințelor ecologice.

Prin intermediul acestor condiționări social-economice complexe, o politică culturală internațională și realizarea noii ordini economice sînt așezate într-o interdependență strinsă, cu consecințe profunde asupra dezvoltării echilibrate a întregii societăți umane.

Curtius spunea despre anumiți indivizi că „au vocația universalității, dar nu au sensul universalului, simțul cosmic”. Poate că acesta din urmă se moștenește; dar educarea lui este negreșit posibilă. Noua ordine economică și politică a lumii nu poate fi gîndită și realizată fără o ordine umană și socială nouă, o nouă conștiință socială, în care componenta *Cultură* îndeplinește un rol fundamental.